

5/549

Веће научних области друштвено-хуманистичких наука

(Број захтева)

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

15.12.2017.

(Датум)

3 AXTEB

**за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације
и о одређивању ментора**

Молимо да, сходно члану 47. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 186/15-пречишћени текст и 189/16), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

Литургијска теологија дела Захарије Орфелина - *Против папства римског*

(ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе

Карловачке митрополије XVIII века

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ

теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Туфик (Антониос) Тајар

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБ ПБФ, мастер академске студије

- ### 3. Година завршетка

претходног нивоа студија: 2014.

2014.

4. Година upisa na doktorske studije:

5. Назив студијског програма
докторских студија:

Теологија

доцент

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Владимир Вукашиновић

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Литургическое возрождение в XX веке: История и богословские идеи литургического движения в Католической Церкви и их взаимоотношение с литургической жизнью Православной Церкви, Москва, 2005.
2. Liturgical Renewal in the 20th Century, Eastern Christian Publications, Fairfax, VA, www.ecpubs.com, ISBN: 1-892278-95-2.
3. Confrontation of Liturgical Theologies in Translations of Holy Liturgies into Serbian Language in the 20th Century, Bogoslovski vestnik, letnik 70, 1, Ljubljana 2010, 17-24.
4. Православна Црква и савремени лаицитети - дијалог, Bogoslovski vestnik, letnik 72, 4, Ljubljana 2012, 521-532.
5. The Orthodox Church and Sacrosanctum Concilium, Bogoslovski vestnik, letnik 73, 2, Ljubljana 2013, 251-259.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће факултета

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 12.12.2017. размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета, Научно-наставно веће Факултета на својој 2. седници у школској 2017/2018, одржаној 12.12.2017. године, донело је следећу

Веће доноси
ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације кандидата Туфика Тајара под насловом "Литургијска теологија дела Захарије Орфелина - Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века" у саставу: др Ненад Милошевић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; др Предраг Пузовић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; др Зоран Ранковић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

2. Задужује се Служба за студентска питања Факултета да предметни извештај са предлогом и потребном документацијом достави Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидат је предао Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, донело је одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

-Именованом

-Већу научне области УБ

-У досије

-Архиви

ДЕКАН

проф. др Предраг Пузовић

**ПРИЈАВА
ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1. **Име (име родитеља) и презиме** Туфик (Антониос) Тајар
2. **Студијски програм** теологија
3. **Школска година уписа на студијски програм** 2014.
4. **Број индекса** 14/3001
5. **Претходно образовање кандидата (основне и мастер студије):** ____

УБПБФ

6. **Радни наслов теме докторске дисертације**
Литургијска теологија дела Захарије Орфелина „Против папства римског“
(ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке
митрополије XVIII века
7. **Научне области које обухвата тема докторске дисертације** _____

теологија

8. **Контакти (телефон, мобилни телефон, e-mail):**
064 016 0345
titayar2@gmail.com

Прилози:

- Образложење теме (научна област из које је тема, предмет научног истраживања, основне хипотезе, циљ истраживања и очекиване резултате, методе истраживања и списак стручне литературе која ће се користити)
- Биографија кандидата
- Библиографија кандидата
- Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству
- Мишљење одговарајућих етичких комитета о етичким аспектима истраживања, уколико је предвиђено посебним прописима.

Подносилац пријаве

ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

**Литургијска теологија дела Захарије Орфелина - *Против папства*
римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе
Карловачке митрополије XVIII века**

(концепт докторске дисертације)

ментор

проф. др Владимир Вукашиновић

кандидат

Туфик Тајар

(14/3001)

Београд

2017. год.

Садржај

Увод: актуелност и значај теме	3
Предмет, методе и циљеви истраживања	4
Стање питања(statusquestions)	5
Основне хипотезе истраживања	7
Очекивани резултати истраживања	8
Схематски приказ рада (по поглављима)	8
Прелиминарна структура рада	10
Закључак	21
Радна библиографија	22

УВОД: АКТУЕЛНОСТ И ЗНАЧАЈ ТЕМЕ

У деценијама након Велике Сеобе, српско друштво је пролазило кроз период наглих и убрзаних промена. Срби су се, напустивши сивило и безвлашће отоманског царства, обрели у посве другачијем свету, задојеном просветитељским и рационалистичким идејама и растрзаном вишевековним верским сукобима проистеклим из (контра)реформације. Ситуацију је додатно компликовала константна тензија и трвење између бечког двора и мађарског племства на чију територију се већина Срба доселила. Српски народ се нашао у веома незавидном положају.

Националне, културолошке и верске разлике непрестано су биле предмет сукоба. Властољубиви мотиви римских прелата непрекидно су предлагали и подметали решења који би у крајњем резултату водили ка унијаћењу нашег народа.

Током XVIII века у Бечу је марљиво и темељно рађено на томе да се шизматички елементи у монархији покатоличе или поунијате, па је у случају православних Срба нагласак стављен на рад хрватских језуита са Загребачког језуитског колегија и крижевачких унијатских бискупа. Бројни анти-православни списи су преплавили јужну Угарску а строга дворска цензура није дозвољавала штампање сличних полемичких дела са православног становишта. Тако је у овом периоду у српској средини настала једна читава акатоличка књижевност која је иза кулиса преписивана и у рукописима ширена међу клиром и ученим светом.

Репрезентативан примерак у досадашњим истраживањима литургичко-конфесионалне теологије било је дело будимског епископа Дионисија Новаковића и његови анти-унијатски рукописи, који су са пажњом истражени и преведени. Упоредо са њим, по значају се истиче а у обиму га превазилази рукопис *Против папства римског* Захарије Орфелина. То је најобимнији спис конфесионалне теологије XVIII века. Он је научној јавности слабо познат, што додатно истиче његову актуелност. Значајно је напоменути да не постоји ни једна студија која се детаљније бави анализом рукописа. Сви претходни, при томе малобројни, радови дају нам само општу слику на основу садржаја, без дубље анализе. Критичко истраживање овог рукописа треба да донесе закључке који

би употпунили недостатке садашњих истраживања и целовито представили литургијско-конфесионална питањаXVIII века.

ПРЕДМЕТ, МЕТОДЕ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања дисертације је богословска, литургијска и историјско-критичка анализа дела *Против папства римског* Захарија Орфелина, уз осврт на шири контекст конфесионално-полемичке књижевности у Карловачкој митрополији у XVIII веку.

У изради докторске дисертације користићемо следеће методе:

1. **Историјско–критички метод** са три основне, међусобно повезане фазе:

- а) прикупљањем извора
- б) богословско-историјском анализом извора
- в) богословском синтезом

У првој фази рада биће извршено прикупљање и систематизација историјских извора у вези са истраживањем дефинисаног проблема.

У другој фази истраживања анализираће се како рукописни и штампани извори тако и досадашња литература о овом времену и теолошкој проблематици којом се бавимо.

У трећој фази истраживањабиће извршено међусобно повезивање чињеница и постављање закључака унутар задатих целина,које ће омогућити прегледнији увид у рад.Поменуте целине су конститутивне за општи закључак на крају дисертације.

2. **Компаративним методом**, ћемо сучељавати и анализирати конфесионално-полемичке рукописе и штампане књиге не само православних средина него и римокатоличке. Тако ћемо стећи потпуни увид у изворе, циљеве, начине компоновања садржаја, порекло полемичке аргументације и друге карактеристике ове теолошке литературе.

Најважнији *циљеви* истраживања су:

1. Дефинисати обим, садржај и распрострањеност литургијско-конфесионалних полемичких списа периода којим се бавимо.
2. Сагледати Орфелинову ангажованост у културном и теолошком контексту епохе посебно у односу на његово дело *Против папства римског*.
3. Анализирати књижевно-језичке, еклисиолошке и полемичке аспекте рукописа.
4. Издвојити најиндикативнија литургијско-конфесионална места, одредити изворе Орфелиновог богословствовања и критички га вредновати.
5. Показати колико је књига *Против папства римског* одговорила потребама конфесионалне теологије свога времена и на који начин је допринела бољем разумевању питања везаних за литургијске недоумице епохе.

СТАЊЕ ПИТАЊА

(STATUS QUESTIONS)

Захарија Орфелин је услед разних идеолошких и историјских промена које су уследиле након његове смрти готово потпуно заборављен од стране наследника и тек у XIX и XX веку он и његов рад бивају препознати као једна од најсветлијих тачака српске теологије и књижевности тога доба. Његово стваралаштво је проучавано из перспективе историчара књижевности и историчара уметности, али недовољно је времена и рада посвећено Орфелину као теологу.

Најпре Шафарик, а касније и Скерлић су писали о њему пре свега као о књижевнику. Први рад који је отворио перспективу студијама о Орфелину и приближио Орфелина широј научној јавности, је постхумно издата монографија *Захарија Орфелин. Живот и рад му* Тихомира Остојића која излази 1923. године - готово 140. година после Орфелинове смрти. У међуратном периоду већ постоји јасно искристалисана представа о Орфелину као једном од најзначајнијих српских писаца XVIII века, припаднику прве генерације модерних српских књижевника и уметника. У ово време о његовом раду излазе студије Мите Костића и Димитрија Руварца, који се осврћу и на богословску димензију његовог стваралаштва. После Другог светског рата су најзначајнији радови Динка

Давидова и Дејана Медаковића, а у новије време треба истаћи Лазара Чурчића, Боривоја Чалића, Владимир Вукашиновића и Владимира Симића.

Радови Владимира Вукашиновића представљају прве релевантније тежње да се Орфелиново теолошко стваралаштво озбиљније истражи . *Књига против папства римског* никада није штампана и рукопис је по свему судећи после Орфелинове смрти, заједно са његовом библиотеком припао библиотеци Саборне цркве у Карловцима, да би после био припојен Патријарашкој библиотеци. За време Другог светског рата је заједно са осталим рукописима Патријарашке библиотеке у Сремским Карловцима од стране усташа премештен на загребачки каптол, а након повратка ових рукописа у Београд у Библиотеку Српске Патријаршије, *Књизи* се губи траг и дуго је сматрана изгубљеном. Тек је 2013. радећи са рукописном грађом Библиотеке Српске Патријаршије, у оквиру пројекта „Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске Патријаршије – састављање Инвентара рукописа“ Владимир Вукашиновић приметио рукопис под бројем 214.у Инвентару описан као: *Зашишченије греческија цркви*. Рукопис датира из 18. века. Обима 927 страна, писан је на славеносрпском језику и дело је Захарија Орфелина. Поредећи пронађени рукопис са студијама о *Књизи против папства римског* с почетка XX века, Вукашиновић је убедљиво доказао да је овај рукопис заправо изгубљена *Књига против папства римског*.

Међутим, иако је књига идентификована, није предата на увид академској заједници све до овога тренутка. Стога поменуте малобројне студије Тихомира Остојића, Димитрија Руварца и Мите Костића које по свом обиму и намени нису имале за циљ да у потпуности исцрпе и представе значај овог најобимнијег Орфелиновог дела, не можемо сматрати довољним. Другим речима, до сада није написана ни једна научна монографија о књизи *Против папства римског*, већ је она само помињана успут, као део Орфелиновог опуса. Дело је неопходно проучити пре свега независно, као богословски трактат, затим у контексту богословско-полемичке књижевности XVIII века, из перспективе Орфелиновог књижевног стваралаштва и одредити му доктринарни, еклисиолошки, литургички и историјски значај.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Основне хипотезе истраживања су:

1. Посебно стање Православне Цркве на простору Хабзбуршке монархије XVIII века у неравноправном дијалогу са Римокатоличком црквом популаризовало је један нови теолошки правац. Супротстављање аргумената који су били кључни за идентитет обе Цркве изродило је конфесионалну теологију. Од ефективности конфесионалне аргументације битно је зависио даљи статус Православних.
2. Жеља православних клирика и теолога да се што ефективније одупру унијаћењу наметала је јасну потребу да се покаже и докаже неодрживост учења о папском примату и које је атаковало на православне заједнице. Такво стање развило је аргументе на обе стране који су добили готово догматска обележја.
3. Посебно важна област ове теологије био је литургијски живот Цркве. Једно од битних питања којим су се бавили било је везано за Свету Литургију, тачније *завреме претварања* Часних дарова. Апсолутизација и дефинисање тзв. консектаротног момента унутар римокатоличке Мисе унела је забуну у схватање када то Часни дарови постају Тело Христово. Стога је ова тема у конфесионалној теологији заслужила високу пажњу. Недефинисано или пак недовољно јасно гледиште на прва два питања могло је имати даље, врло непријатне последице, у животу Православних Срба. Ове теме је требало разложно објаснити. О томе најбоље сведочи обимност Орфелиновог дела.
4. Будући да Орфелин није имао високо богословско образовање његова решења завредњују посебну пажњу. Чувајући православно предање он узима у обзир теолошке ауторитете епохе и успешно компонује њихове одговоре.
5. Опус одговора обухвата догматске, еклисиолошке и литургичке аспекте у служби конфесионалне теологије. Исте треба тематски разврстати и показати њихову оправданост и ефективност.

ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Литургијско-конфесионална теологија Орфелиновог дела *Против папства римског* свом садржају представила би нам све важне теме полемичког богословља. На основу садржаја рукописаможемо целовито сагледати елисиолошку свест епохе као и спорна питања литургијске праксе. Ту подразумевамо детаљно разматрање појединости које су везане за Свету Евхаристију, а који су овде анализирани, попут начина освећења Дарова. Анализирајући садржај рукописа установили би изворе Орфелиновог богословља као и начин одабира саме аргументације. На основу иницираних тема дошли бисмо до резултаташта је то што чини идентитет православља у схватању Захарија Орфелина и који су то темељни ослонци литургијско-конфесионалне теологије у његовом делу *Против папства римског*. Поредићи дело *Против папства римског* са осталим конфесионалним текстовима епохе доказали бисмо његов значај и ефективност унутар Православне средине насупрот чињеници да дело никада није штампано и јавно популисано.

СХЕМАТСКИ ПРИКАЗ РАДА (ПО ПОГЛАВЉИМА)

ЛИТУРГИЈСКА ТЕОЛОГИЈА ДЕЛА ЗАХАРИЈЕ ОРФЕЛИНА - ПРОТИВ ПАПСТВА РИМСКОГ (ПБ РС 214) У КОНТЕКСТУ КОНФЕСИОНАЛНИ-ПОЛЕМИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ XVIII ВЕКА

ПРЕДГОВОР

УВОД

ПРВИ ДЕО:

1.1 Преглед досадашњих истраживања о Орфелину и о књизи *Против папства римског*

1.2 Орфелинова биографија

1.3 Орфелинова библиографија

1.4 Литургијско-конфесионална теологија XVIII века

ДРУГИ ДЕО:

Против папства римског: приказ и археографска анализа рукописа

2.1 Историјат и садржај рукописа

2.2 Време настанка

2.3 Повод за писање

ТРЕЋИ ДЕО:

Анализа рукописа

3.1 Књижевно-језички аспекти рукописа

3.2 Еклисиолошки аспекти рукописа

3.3 Полемички аспекти рукописа

3.4 Доктринарно-литургијски аспекти рукописа

3.5 Доктринарно-историјски аспекти рукописа

ЗАКЉУЧАК

Резиме на енглеском

Садржај

ПРЕЛИМИНАРНА СТРУКТУРА РАДА

Након увода рад ће бити подељен на три дела:

Први део рада чиниће **Преглед досадашњих истраживања о Орфелину и о књизи *Против папства римског*.**

У њему ће бити представљена пажња са којом је дело Захарије Орфелина третирано након његовог упокојења. Након његове смрти, делимично због непостојања часописа који би забележили нешто о његовом раду, делимично због рађања нових врста национализама који ће кључно одредити историју европских народа у XIX веку, а можда пресудно због језичке баријере која је за потоње нараштаје постала превелика, Орфелин пада у заборав. Актуализација питања везаних за Орфелинов живот и стваралаштво почеће радовима Тихомира Остојића, а последњи значајан рад на ту тему дело је Владимира Симића. Мита Костић и Димитрије Руварац иницирају прва питања везана за Орфелинову теологију док плодно тле садашњег времена налази се у радовима професора Владимира Вукашиновића. Међутим, најбољи познавалац Орфелиновог дела остаје, без сваке сумње, Боривој Чалић.

Све научне радове ћемо организовати удве групе. Прва група радова садржала би преглед и домете Орфелинових биографиста и његов песнички и бакрорезачки рад. Другу групу чиниће аутори који су обрађивали теолошка питања. Посебну пажњу би посветили не тако давном открићу дела *Против папства римског*. Приказаћемо кратку историју рукописа као и студије које су је пратиле. Нажалост, оне су врло малобројне и са недовољним увидима у садржај текста, што још више показује потребу оваквих истраживања.

1.2 Орфелинова биографија`

Орфелинова биографија је одувек била проблематична зато што сусавременици о њему изузетно мало забележили. Све што се зна о његовом животу је сабрано из његових

писама, разних белешки у књигама које је куповао, архива школа у којима је предавао и епархијских кабинета у којим је радио. Поменута архивска грађа на задовољавајући начин је представљена у два досада најопсежнија приказа Орфелиновог живота, у делу Тихомира Остојића из 1923. и у дисертацији Владимира Симића *ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИН (1726_1785)* из 2013.године. Назначени наслови биће допуњени материјалима који описују дело *Против папства римског*, чији је настанак уско повезан са дешавањима у приватности Захарија Орфелина. Његово лоше материјално стање често га је приморавало да мења место боравка, од родног Вуковара преко Будима, Беча и Сремских Карловаца где је и започео свој бакрорезачки рад 1749. године. Од 1749. до 1756. живи у Новом Саду и ради као магистар у словенској школи. Чини се да су ове године биле од пресудног значаја за његов развој у књижевном и уметничком смислу. Вероватно је у овом периоду живота у Новом Саду одлазио повремено у Беч где се упознавао са основама бакрорезачког заната које би касније усавршавао самосталним радом. Био је у служби митрополита Павла Ненадовића, па службеник Темишварског епископа Вићентија Јовановића Видака. Највећу пажњу посветићемо управо овом периоду његовог живота уз епископа Видака, будући да је он непосредно везан за настанак рукописа *Против папства римског*. Обрадићемо и епизоду његовог рада у штампарији Јосифа Курцбека у Бечу, где је радио као цензор српских књига. Он је ту засигурно упознао правила доктринарне коректности иако се сам о њу већ огрешио пишући против папе. Све ове појединости биће са пажњом истражене и представљене. Повезивање ова два, за нас најзначајнија момента његове биографије, битно ће посведочити и о рецепцији самог дела у круговима православних савременика.

1.3 Орфелинова библиографија

Многа Орфелинова дела су штампана анонимно, а бројна су остала у рукопису, тако да је дуго било нејасно која дела му треба приписати, а која не. Данас постоји консензус у вези са тим шта спада у његов опус. Орфелин је изузетно много допринео својом издавачком делатношћу, радећи на својим оригиналним радовима, на различитим преводима и на туђим делима. Познавање бакрореза и типографије довело га је у непосредан додир са теолошким, историјским и песничким садржајима. Представљање Орфелинове библиографије не би било само пуко набрајање наслова у којима је он на различите начине учествовао, већ би се на основу њих одредило и његово примарно

интересовање за теме на којима је радио. Надмоћна бројност теолошких наслова је јасан показатељ тога.

Разликоваћемо његова ауторска дела и дела која је он отискивао и технички опремао али их није мислено уобличавао. Тиме ћемо стећи увид у његово искуство књижевног рада и методологију, најкасније до 1772. када се појављује рукопис *Против папства римског*. Списак наслова у којима је Орфелин учествовао је врло обиман и њега ћемо детаљно представити у раду. Посебну пажњу обратићемо на следеће наслове:

Краткое о Богоподобјауштем телу и крови Христовој поклоненије и времени того наставленије – синодска наредба из 1757. о клањању Телу и Крви Христовој, кратак катихизис *Ортодоксос омологија* и *Краткое да простое о седмим таинствах учителское наставленије* – кратак трактат о седам Светих тајни. У исто време излазе и његови први графички листови: *Распеће Христово*, *Богородица бођанска*, *Света Тројица с арханђелом Михаилом*. 1759. припрема и отискује 35 бакарних плоча за своје прве калиграфије за уџбеник краснописа *Новаја и основателнаја славеносербскаја калиграфија*.

У Темишвару 1763. завршава рукописни катихизис *Апостолскоје млеко*, који је написао за свога сина Петра. Године 1764. у Венецији издајеновупесму *-Сетованије наученаго младаго човека* и том приликом први пут оставља податак о ауторству свог песничког дела. Истовремено штампа две књижице – *Христољубивих души стихословија* и *Истинаја о Бозје радост*. Издаје проповеди Гедсона Криноовског *Проповед или слово о осужденији* и *Слово о грешном човеку* у преводу Јована Рајића. Истовремено објављује и песму *Мелодија к пролећу*.

Прештампава *Правила молебнаја свјатих сербских просветителеј (Србљак)* и додаје књизи бакрорезни фронтиспис с приказом српских светитеља. За године 1766. и 1767. издаје *Календаре* од којих ниједан примерак није сачуван.

У септембру 1772. из штампе излази *Житије Петра Великог*, а 1776. бакрорезни уџбеник калиграфије *Новејшија славенскија прописи* у 17 листова које је по наруџби изгравирао и штампао у својој радионици у 3000 примерака. Године 1783. Орфелин објављује *Вечни календар*. Уз *Календар* израђује и десет бакрореза и на крају књиге штампа молитву која уједно представља његово последње песничко дело. Последњи

бакорез који је отиснуо је *Христос пред Богом Оцем моли за спас грешника*. Последња књига коју је приредио за штампу је *Православноје ученије* Платона Левшина која излази 1784.

На основу поменутих наслова закључићемо која је теолошка тематика била Орфелину блиска и у којој мери је пренео у његово најобимније, можемо рећи животно дело, *Против папства римског*.

О *Књизи против папства римског* је јако мало писано, углавном штуро а понекад и врло произвољно. Стога ћемо овде покушати да детаљније представимо историју њеног постанка и опстанка до данас. Рукопис први спомиње Шафарик, тврдећи да није имао прилику да га сам види, већ да је само обавештен о томе да се налази у Патријарашкој библиотеци у Сремским Карловцима. Тихомир Остојић у својој студији о Орфелинукњизи *Против папства римског* посвећује десетак страница, описујући рукопис и кратко анализирајући дело. Димитрије Руварац је описао рукопис и детаљно представио садржај, осврнувши се на њен теолошки значај. Значајно је напоменути да је Руварац први који је имао рукопис у рукама и читао га. Мита Костић пише о књизи *Против папства римског* пре свега из историјске перспективе и контекста у ком је настала, покушавајући да дочара околности у којима Орфелин одлучује да започне рад на свом далеко најобимнијем делу. После Другог светског рата дело се сматра изгубљеним па је стога само понекад помињано као један од данас недоступних Орфелинових радова. Мислило се да је рукопис неповратно изгубљен све док 2013. Владимир Вукашиновић није пронашао и идентификовао исти у Библиотеци Српске Патријаршије.

1.4 Литургијско-конфесионална теологија XVIII века

Литургијско-полемички састави представљају главну особеност српске теологије XVIII века. Оно што је иницирало њихов настанак је присутност теме Великог раскола и питање папског примата. Томе се придружују и нека постреформаторска питања као што су време и начин освећења дарова на Литургији. Те две теме чине основу готово свих полемика. Препознатљива форма литургијско-полемичких састава оличена је у конструкцији питање-одговор. Одговори су се најчешће састојали од мање или више успешних компилација светоотачких и библијских цитата.

Унијатски насртаји толико су били учестали да се понекад чинило да је свака нада изгубљена. Најпознатији српски теолози који су носили терет учених диспута су Јован Рајић, Дионисије Новаковић и Захарија Орфелин. Они су прихватајући тадашњу методологију излагања бранили Православље. Њихов писање је најчешће био одговор на непосредне последице рада хрватских језуита са Загребачког језуитског колегија на ком је постојала посебна катедра за *контроверзије* (полемичке теолошке расправе) између Католичке и Православне Цркве. Поред академских теолошких трактата, постојала су и дела пријемчивија простом народу. Најпознатије су побожне књиге Јураја Мулића, чувеног проповедника и пропагатора уније међу православнима. Све је то врло често водило у немире и сукобе који су узнемиравали јавност. Било је понекад и мање ратоборних приступа унутар римокатоличког клира. Дobar пример представља дело *Kamenpravismutnjevelike* језуите Антуна Канижлића.

Врхунац притисака, па последично смутњи и нереда, свакако представљају дворске сплетке и скандали везани за Рајићев *Катихизис* и издавање *Проповеди о јединству у хришћанству* Антуна Рушицког и дељење превода овог дела међу народом, што је уствари подстакло Орфелина да напише највеће по обиму и значају српско богословско-полемичко дело XVIII века – *Књигу против папства римског*, и Никифора Теотокиса да напише и штампа своју књигу као одговор Рушицком.

Сва ова кретања унутар XVIII века дају нам јасну слику у каквим је условима сазревала теолошка мисао у Срба и на шта је све Захарија Орфелин морао да рачуна када је писао своје одговоре.

Други део рада носи наслов: ***Против папства римског: приказ и археографска анализа рукописа***

2.1 Историјат и садржај рукописа

Врло је тешко пратити историјат овога рукописа будући да га ни сам аутор не помиње нити пак његови савременици. О њему индиректно говори податак из 1776. године где се помињу два Орфелинова дела *Православноје соборнија апостолскија и јерусалимскија греческаго закона цркве исповједаније* и *Трактат о јединстве црквеј*. Очигледно је да се по наслову поменута дела не могу поистоветити са трактатом *Против папства римскога*. Немамо пак података да су ови рукописи штампани те је за сада немогуће компаративно проверити садржај. На основу општих одредница полемичке теологије имамо разлога да верујемо да се садржај другог дела у некој мери засигурно поклапао са рукописом *Против папства римскога*.

Под садашњим насловом рукопис први помиње Шафарик у својој *Историји српске књижевности*, на основу књига чуваних у Патријарашкој библиотеци у Карловцима о којима, како каже, није био најпотпуније обавештен. Наводи да је књига Орфелинов аутограф и да недостаје први лист. Ово је, понављамо, први помен Орфелинове *Књиге против папства римског* и на основу податка да рукопису фали почетак ће касније пронађени рукопис бити идентификован. Следећи који пише о *Књизи* и уједно први за кога знамо да ју је држао у рукама и то забележио је Димитрије Руварац. Сви доцнији истраживачи цитираће његов опис.

Као што је већ раније речено, после Другог светског рата, *Књизи* се губи трагсве до 2013. када ју је професор Вукашиновић нашао у Инвентару библиотеке Српске патријаршије под насловом *Зашишченије греческија цркви*, са сигнатуром ПБ Рс 214 и на основу ранијих истраживања утврдио да се ради о *Књизи против папства римског*.

Књига је у свом садржају подељена на тридесет и два дела и броји укупно 927 страна. Садржи увод и тематски организована питања:

Први део: О правој Саборној Цркви, и о њеним деловима, стр. 10.

Други део: Јерусалимска, а не Римска Црква јесте мати свих Цркава, стр. 13.

Трећи део: О центру или средини јединства Цркве, стр. 21.

Четврти део: Глава саборне Цркве јесте сам Христос, стр. 42.

Пети део: О намеснику Христовом на земљи, стр. 57.

Шести део: О једнакости власти апостола, стр. 63.

Седми део: О првенству апостола Петра, у чему је оно било, стр. 70 .

Осми део: О наследницима апостолским, стр. 130.

Девети део: О једнакости власти епископа, стр. 145.

Десети део: Свети апостол Петар није био оснивач Римске Цркве, стр. 154.

Једанаести део: Апостоли нису били нигде месни епископи, следствено томе није ни Петар у Риму, стр. 185.

Дванаести део: Папа римски нити је Христов нити је Петров наследник, стр. 197.

Тринаести део: Ко власт има постављати епископе, и послати учитеље да обраћају невернике, стр. 220.

Четрнаести део: Папа није васељенски него града Рима епископ, стр. 241.

Петнаести део: Оповргавање папске безгрешности у вери, стр. 268.

Шеснаести део: Канонизација умрлих коју је папа вршио јесте крајње безакоње и богохуљење, стр. 306.

Седмнаести део: О презвитерима у расуђивању епископа, стр. 312 .

Осамнаести део: О женидби презвитера, стр. 335.

Деветнаести део: О митрополитима и патријарсима, стр. 354.

Двадесети део: О Саборима васељенским, стр. 384.

Двадесет и први део: О подели Цркве на Источну и Западну, стр. 433.

Двадесет и други део: О разликама у исповедању вере Западне Цркве где следствује, стр. 518.

1) Када и преко кога је папа римски добио првенство над другима

2) О пургаторијуму, стр. 522.

3) О идулгенцијама, стр. 533.

4) О бескавним хлебовима опширни докази, како Христос није законску пасху јео, него обичну вечеру с ученицима својим, пошто је Он сам тада имао оном Пасхом бити: следствено томе ту није било бескавног него квасног хлеба, стр. 542.

5) о причешћу под једним видом, стр. 552.

Двадесет и трећи део: О исхођењу Светог Духа само од Оца, и оповргавање свих латинских аргумената, стр. 564.

Двадесет и четврти део: О осталим сујевејјима Западне Цркве, овде и о освећењу Евхаристије (= евхаристијских дарова) молитвом свештеника и Цркве, а не речима Христовим: Узмите, једите стр. 711.

Двадесет и пети део: О осталим заблудама Западне Цркве и о лажним моштима и чудесима и даље: из западних писаца, стр.724.

Двадесет и шести део: Римска Црква је изменила књиге Светих Отаца, стр. 771.

Двадесет и седми део: Папа римски забрањује читање Свештеног Писма, којему предпоставља своја писања и уставе под именом предања апостолских, стр. 813.

Двадесет и осми део: Богомрзни декрети и устави о власти папства римског, стр. 838.

Двадесет и девети део: Поступци и дела папства римског сличе делима која се приписују антихристу, стр. 856.

Тридесети део: Средства којима је папа римски до своје високе позиције дошао, стр. 869

Тридесет и први део: Средства који је папство римско утврђено, стр. 892.

Тридесет и други део: Папа римски мачем и огњем покорава оне који владавину његову одричу 908.

2.2 Време настанка

Као што је био упитан и савременицима тешко препознатљив сам наслов једнако је тешко одредити годину настанка овог рукописа.Ако бисмо га поистоветили са раније поменутих делима *Православноје соборнија апостолскија и јерусалимскија греческаго закона цркве исповједаније* и *Трактат о јединстве црквеј*то би значило да је настао 1776. године. Ништа поближе не бисмо могли рећи ни о датуму када је писање почело.

Остојић закључује да је *Књига о папству* морала настати након 1770. године. Пратећи њега, исто каже и Владимир Симић, док Снежана Ћирковић период писања ограничава на време између 1770. и 1772., позивајући се на Боривоја Чалића. Међутим, *Књига против папства* добрим делом представља одговор на унијатску *Проповед* Антонија Рушицког - чак и да се не односи непосредно на овај документ, често се позива на њега, што значи да Орфелин није могао да почне са писањем пре 1773. када је *Проповед* издата. Не искључујемо могућност да је можда започео са писањем неког полемичког трактата раније, али у рукопису *Књиге* који је пред нама он већ на 13. страници наводи Рушицког и каже да је повод писања његова *Проповед* која је дељена

међу Православнима. Дакле, у једном тренутку између 1773. и 1776. је Орфелин почео са писањем *Књиге*. Ништа прецизније од тога не можемо рећи.

Будући да чињеница нашег датовања (између 1773. и 1776.) потиче из увида у рукопис имамо добре разлоге да још једном упоредимо и проверимо све претходне теорије.

2.3 Повод за писање

Непрестани притисци под којима се налазила Православна Црква изискивали су одговоре који би помогли јасном разликовању од Римокатолика, зато што је привидна истоветност и убеђивање често пута имало скривене и лоше намере. То је повод који је мотивисао Орфелина да пише против папства и лажног братства које поробљава. Сам садржај књиге и питања која су одабрана јасно сведоче шта је навело Орфелина да сачини текст. Примат римског епископа, његово убеђење да је безгрешан, нови догмати (пургаторијум) и индулгенције, проблеми везани за освећење Дарова, питања јединства Цркве, непосредни су поводи писања књиге.

Опште је прихваћено мишљење да је владика Видак Орфелину предложио писање *Књиге*, пошто је он један од људи с којима је Орфелин био у редовној комуникацији. Орфелин је много времена провео у његовој служби, а владика Видак је имао довољно утицаја и средстава да тако захтеван посао Орфелину наложи. То сматра и Остојић.

Тешко би било замислити да је Орфелин на своју руку кренуо у толико финансијски, временски и литерарно захтеван рад. До штампања није дошло, колико због обима књиге, толико пре због тога што је садржај био исувише провокативани таква књига би сигурно завршила на индексу забрањених књига и донела бројне неприлике и аутору и православним епископима.

Трећи део дисертације носи наслов: **Анализа рукописа**

3.1 Књижевно-језички аспекти рукописа

Познато је да је XVIII век време интензивне културолошке размене и интелектуалних утицаја који су пресудно утицали на обликовање богословске мисли и писмености уопште. Будући да се бавио штампарством Орфелин је морао изврсно познавати граматику и књижевни стил свог времена. Укључивање у употребу руско-словенског језика значило је да српски интелектуалци већ учествују вишим и стилизованијим формама изражавања и активно усвајају нову писану норму. Спис писан таквим начином се сам препоручивао читалачкој публици виших сталежа. Педантним прегледом особености рукописа утврдили бисмо не само лингвистичке одлике него и дошли до важних закључака о потенцијалним адресатима и читалачкој јавности за коју је писано. Познато је да је Орфелин уређивао и песничке садржаје као и историјске књиге па се поставља питање у којој мери су таштива утицала на његов теолошки говор. На то нам може одговорити само опсежна књижевно-језичка анализа, због чега је овде и потребујемо.

3.2 Еклисиолошки аспекти рукописа

Римокатоличко папоцентрично схватање Цркве наметало је кроз разне покушаје исту мисао и правило у простор православне еклисиологије. Зато је тако присутна и важна тема морала бити доминантан простор полемичких сукоба и не смемо је превидети. Овакво схватање увело би проблем не само у јерархијском поретку него и у богослужбеном. Променио би се поредак Диптиха и захтевале би се извесне промене у делу *Intercessio* тако да је и важност овог питања посредно везана за литургијско конфесионалну теологију. На основу тезе о једнакости апостола, Орфелин пише и о једнакости између епископа тврдећи да Свети апостол Петар није био оснивач Римске Цркве. Тврди да апостоли нису били нигде месни епископи, следствено томе то није могао бити ни апостол Петар у Риму и закључује да папа римски нити је Христов нити је Петров наследник. Он не прихвата папску безгрешност *ex cathedra*, сматрајући да у Цркви као заједници не може постојати право ексклузивног појединца.

3.3 Полемички аспекти рукописа

Сама основа у којој је рукопис представљен, тврдње и контра аргумената, је у својој форми полемичка. Ради прегледног садржаја рукописа морају се представити теме које су конститутивне. То су теме о положају римског епископа у Цркви тзв. папског примата, о подели Цркве на Источну и Западну и њеним разликовањима, о бесквасним хлебовима и о Светом Причешћу. Ове теме са својим разрађеним поднасловима формирају мање или веће целине које ћемо тематски организовати и промотрити у светлотеолошке проблематике епохе. Рукопис *Против папства римског* темељно разрађује класичне полемичке теме епохе о чему сведочи и његов број страна (927). Писан обимно и амбициозно он је засигурно имао за циљ да трајно демаскира унијатске покушаје. Његова полемичност има и свој повод у делу Рушицког тако да испуњава и формални пропис полемике, да има саговорника.

3.4 Доктринарно-литургички аспекти рукописа

Ово питање је засновано на аутеничном светотајинском искуству Цркве. Вековне промене у Римокатоличкој Цркви довеле су у питање и саму Свету Евхаристију. Римокатолици су тврдили да се треба причешћивати бесквасним хлебом и то под једним видом. Орфелин све ово препознаје као страно тело у Православном предању и користи аргументе да то и докаже. Говорећи о Светој Евхаристији враћа се на искуство Тајне Вечере упоређујући је са старозаветном Пасхом и каже *како Христос није јео законску пасху него обичну вечеру с ученицима својим пошто је Он сам тада имао оном Пасхом бити: следствено томе ту није било бесквасног него квасног хлеба* (*Против папства римског*, 542). Затим се разматра проблем Причешћа под једним видом, који је Римокатоличка Црква легализовала кроз употребу хостија. Орфелин се опет у аргументацији враћа на апостолско предање и учење Православне Цркве и Отаца подсећајући да је Римокатоличка Црква одступила од предањске праксе. Друго важно питање везано за Евхаристију је време освећења Часних Дарова. Већ у самом наслову 24. дела књиге он решава недоумицу и каже: *...овде и о освећењу Евхаристије молитвом свештеника и Цркве, а не речима Христовим: Узмите, једите...* На основу овога видимо да је римокатоличкој теологији време освећења дарова концентрисано на конкретан моменат наглашавајући тако парцијалност службе и индивидуалност свештенослужитеља

која је независна и пресудна у односу на сабрање. То је нешто што православни не могу прихватити, тврди Орфелин. Ово су два кључна Евхаристијска момента који потребују даљу разраду и проматрање у светлу светотајинске теологије XVIII века.

3.5 Доктринарно-историјски аспекти рукописа

Целокупан трактат *Против папства римског* је већ у свом наслову суштински и садржајно усмерен. Питање примата је узрасло на ниво догмата који је требао да примарно одређује црквени живот са неизбежним последицама по православни живаљ Хабзбуршке монархије. У циљу боље аргументације римокатолици се користе методом ретроспективе која би кроз историјски континуитет требала да пружи основу и тежину њиховим теоријама. Орфелин овде оповргава непредањске, римокатолицима својствене догмате о пургаторијуму и индулгенције. Уважавање идеје пургаторијума битно би изменило искупитељски идентитет литургије. Спасење не би више било нераздељива *заједница у Телу и Крви Спаситељевој* него накнадно купање у огњу. Мењајући сотириологију депласирали би значај и улогу Свете Литургије. Самим тим литургија је *Prima dogma* и све ствари које су везане за њено схватање су суштински повезане са нашом темом. Неправилна рецепција догмата одвела је у посматрање стварности које води у старозаветну теорију о бесквасним хлебовима и тиме иницира питање времена и начина освећења Часних дарова.

Закључак

Дело *Против папства римског* Захарије Орфелина представљанајобимније литургијско–конфесионално дело настало у нашој средини. Многе недоумице су везане за њега, како за време његовог настанка тако и за његову историју. Извесно време рукопис се сматрао изгубљеним, све до 2013. године када га је открио и препознао професор Вукашиновић. Последње речено омогућило нам је непосредан увид у сам рукопис и чињеницу да се све постојеће теорије везане за рукопис још једном преиспитају. Овако опширан рукопис пружа детаљан увид у састав литургијско-конфесионално спорова тако дана основу њега можемо закључити која су то питања чинила литургијско-конфесионални корпус.

Теме папског примата и времена освећења Дарова, као и самог начина Причешћивања као доминантне јединице сведоче нам да је конфесионална теологија у својој бити литургијска, јер је везана за богослужење. Унутар ње поставља се и појашњава питање предстојатеља народа Божијег, како на Литургији тако и ван ње, као и начин учешћа свих верних у заједници народа Божијег, у Светом Причешћу. Састављајући овакво дело Захарија Орфелин је оставио драгоцен споменик, непосредно сведочанство теолошких токова XVIII века, који нам указује на то да је стварност живота у Цркви увек нераскидиво повезана са Телом Христовим и да је Црква заједница многих, а не власништво једнога, макар он био и папа.

Резиме на енглеском

РАДНА БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

Захарија Орфелин, *Против папства римског*, ПБ Рс 214.

Објављени извори:

Захарија Орфелин, *Зрцало науке*, Матица српска, Нови Сад 1952.

Захарија Орфелин, Кратко поучење о поклањању Телу и крви Христовој; у В.Вукашиновић, *Српска теологија XVIII века, Ad Fontem*, Интерклима, Врњци 2013.

Захарија Орфелин, Ортодоксос омологија-Православно исповедање; у В.Вукашиновић, *Српска теологија XVIII века, Ad Fontem*, Интерклима, Врњци 2013.

Захарија Орфелин, Кратко поучење о Седам Светих Тајни; у В.Вукашиновић, *Српска теологија XVIII века, Ad Fontem*, Интерклима, Врњци 2013.

Захарија Орфелин, Представка Марији Терезији, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 19, I, Нови Сад 1971.

Захарија Орфелин, Представка Марији Терезији (II), *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 19, II, Нови Сад 1971.

Захарија Орфелин, Представка Марији Терезији (III), *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 20, I, Нови Сад 1972.

Захарија Орфелин, Славено-сербски магазин: предговор, превео на савремени српски језик Боровој Чалић, *Љетопис Српског културног друштва „Просвјета“*, 5, Загреб 2000.

Дионисије Новаковић, Поуздан доказ о разликама између Источне и Западне Цркве; у В.Вукашиновић, *Српска теологија XVIII века, Ad Fontem*, Интерклима, Врњци 2013.

Литература:

Балубџић, М., Када је умро и где је сахрањен Захарије Орфелин, *Гласник Историског друштва*, 3, I, Нови Сад 1930.

Бошков, М., Захарија Орфелин и књижевност руског просветитељства, *Зборник Матице српске за славистику*, 7, Нови Сад 1974.

Васић, П., Захарија Орфелин и Јакоб Матиас Шмуцер, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 13, Нови Сад 1977.

Веселиновић, Р., Српска историографија у XVIII веку, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 38, Нови Сад 1964.

Веселиновић, Р., Срби у XVIII веку, *Историја српског народа*. II, 4, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Вукашиновић, В., *Српско барокно богословље: библијско и светотајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, Београд 2008.

Вукашиновић, В., *Српска теологија XVIII века, Ad Fontem*, Интерклима, Врњци, 2013.

Вукашиновић, В., *Српска барокна теологија*, Врњци-Требиње 2010.

Вуксан, Б., Критика барокне побожности у Орфелиновој представи Марији Терезији, *Годишњак за друштвену историју*, 1, Београд 1995.

Вуксановић, М., Орфелин, *Поља*, 48, Београд 2003.

Георгијевић, К., Животни пут Захарије Орфелина, *Летопис Матице српске*, 1, Нови Сад 1946.

Георгијевић, К., Два непозната списа Захарије Орфелина, *Историјски гласник*, 1–2, Београд 1950.

Георгијевић, К., *Књижевне студије и огледи*, Нови Сад 1952.

Грујић, Р., *Духовни живот у Војводини*, Војводина, Нови Сад 1939.

Давидов, Д., Бакрорезне илустрације Захарије Орфелина у Историји Петра Великог, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 10, Нови Сад 1974.

Давидов, Д., *Захарија Орфелин Ђ: 1726–1785*, [опрема и поставка изложбе Нада Гајић–Златковић и Олга Стевановић; фотографија Горан Николашевић] Београд, Народна библиотека Србије, Београд 2001.

Давидов, Д., *Српска графика XVIII века*, Матица српска, Нови Сад 1978.

De Luca, I., *Das gelehrte Österreich*, Wien 1776.

Денић, Ч., Кућење Захарија и Јакова Орфелина у Карловцима, *Библиотекар*, 28, Нови Сад 1976.

Денић, Ч., *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током 18. века*, докторска дисертација, Београд 1991.

Деретић, Ј., *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд 1983.

Дурковић–Јакшић, Љ., Орфелинова библиотека, *Библиотекар*, 28,3–4, Нови Сад 1976.

Дурковић–Јакшић, Љ., Прилог историји страдања Патријаршијске библиотеке, *Гласник СПЦ*, 10, Београд 1986.

Јовановић, Б., Вечити календар Захарија Орфелина, *Зборник радова научног скупа Природне и математичке науке у Срба у XVIII и у првој половини XIX века*, Српска академија наука и уметности, Огранак у Новом Саду, Нови Сад 1995.

Јосифовић, С., Орфелиново Житије Петра Великаго, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 2, Нови Сад 1954.

Кириловић, Д., Једно непознато писмо Захарије Орфелина, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 13/14, Нови Сад 1956.

Кириловић, Д., Популарност Орфелинове песме Плач Србије, *Летопис Матице српске*, 6, Нови Сад 1951.

Коларић, М., Захарија Орфелин цртач, калиграф и бакрорезац, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 2, Нови Сад 1951.

Костић, М., Сликарски занат код Срба, *Гласник историјског друштва у Новом Саду*, III, 1, Нови Сад 1930.

Костић, М., *Гроф Колер као културно просветни реформатор Срба у Угарској у XVIII веку*, Београд 1932.

Костић, М., Дан смрти Јакова Орфелина, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, III, 3, Нови Сад 1930.

Костић, М., Из живота наше књиге: из Орфелинове још непознате уметничке графике, *Библиотекар*, 9, Нови Сад 1957.

Костић, М., Један нов прилог проучавању Захарије Орфелина, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 1, Нови Сад 1953.

Костић, М., Један уговор академског сликара Јакова Орфелина из 1774., *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, II, 3, Нови Сад 1929.

Костић, М., Одједи Ајблове књиге против папства међу Србима, *Годишњак Скопског Филозофског Факултета*, Скопље, 1930.

Костић, М., Акатоличка књижевност у Срба крајем 18. в., *Гласник СПЦ*, XX, Београд 1921.

Костић, М., *Царски духовници пропагатори уније међу Србима*, Сремски Карловци, 1922.

Костић, М., Непозната дела Захарије Орфелина, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд 1921.

Костић, М., Орфелинов и Крачунов уговор о сликању иконостаса и темпла саборне цркве у Карловцима, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, III, 2, Нови Сад 1930.

Костић, С., Орфелин и терезијанске школске реформе, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 21, 2, Нови Сад 1973.

Костић, С., Орфелинова представка Марији Терезији, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 19, 1, Нови Сад 1971.

Котарчић, Љ., Библиотека Захарије Орфелина и њена историјска судбина, *Библиотекар*, 2/3, Нови Сад 1983.

Matić, T., *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1945.

Мамузић, И., *Захарија Орфелин: стваратељ и страдатељ*, Крушевац 1987.

Маринковић, Б., Прилози библиографском изучавању Захарија Орфелина, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 21, Нови Сад 1958.

Марић, С., Стари војвођански писци као научни извори, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 13/14, Нови Сад 1956.

Медаковић, Д., Захарија Орфелин, *Летопис Матице српске*, 141,1, Нови Сад 1965.

Медаковић, Д., *Барок код Срба*, Загреб: Просвјета; Београд: Просвета: Југословенска ревија: Филозофски факултет, Институт за историју уметности; Нови Сад: Матица српска; Крагујевац: Каленић; Приштина: 1988.

Милитар, Т., Орфелин — после двеста година: судбина једне књиге и њеног писца, *Библиотекар*, 23, 4, Нови Сад 1971.

Михаиловић, Г., Из живота наше књиге: издања Орфелиновог Буквара, *Библиотекар*, 10, 1, Нови Сад 1958.

Михаиловић, Г., *Српска библиографија XVIII века*, Култура, Београд 1964.

Михаиловић, Р., Захарија Орфелин, Поздрав Мојсеју Путнику: тематика лавиринта I, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 15, Нови Сад 1979.

Михаиловић, Р., Захарија Орфелин, Поздрав Мојсеју Путнику: тематика лавиринта II, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 16, Нови Сад 1980.

Михаиловић, Р., Захарија Орфелин Поздрав Мојсеју Путнику: портрет Мојсеја Путника, бачког епископа, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 18, Нови Сад 1982.

Михајловић, В., О Орфелиновом Латинско–руско–српско -хрватско–немачком речнику из 1767. године, *Библиотекар*, 28, 3/4, Нови Сад 1976.

Младеновић, А., О неким рускословенским и српскохрватским језичким особинама у Орфелиновом „Магазину“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 13/1, Нови Сад 1970.

Младеновић, А., Прилог проучавању Орфелиновог језика, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, III, Нови Сад 1960.

Остојић, Т., *Захарија Орфелин: живот и рад му*, Српска краљевска академија наука и уметности, Београд 1923.

Остојић, Т., *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића*, Срп. Манастирска штампарија, Ср. Карловци 1905.

Павић, М., *Барок*, Научна књига, Београд 1991.

Паланчанин, С., *Data Orfeliniana*, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1972.

Паланчанин, С., Неколике белешке о Житију Петра Великог Захарија Орфелина, *Библиотекар*, 28, 3/4, Нови Сад 1976.

Панковић, Д., *Захарија Орфелин као библиограф*, Савез библиотечких радника Србије, Београд 1976.

Пантић, М., Штампар старих српских књига Димитрије Теодосије, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 26, 3–4, Београд 1960.

Петровић, Д., Тихомир Остојић и српско појање, *Свеске Матице српске, серија уметности*, 7, 20, Нови Сад 1991.

Радојчић, Н., Захарија Орфелин као историчар, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, 6, 3, Нови Сад 1933.

Руварац, Д., *Захарија Орфелин: животописно–књижевна црта*, Споменик СКА, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1891.

Руварац, Д., *Историја архиепископско–митрополитско–патријарашке библијотеке у Сремским Карловцима*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1919.

Руварац, Д., Прилози за историју српске књижевности, *Бранково коло*, XVII, 40, Ср. Карловци 1911.

Скерлић, Ј., *Историја нове српске књижевности*, Београд 1953.

Скерлић, Ј., *Српска књижевност у XVIII веку*, Просвета, Београд 1966.

Симић, В., Културни трансфер у доба просветитељства: Орфелин, калиграфија

И реформа српских основних школа, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 37, Нови Сад 2009.

Симић, В., *За љубав отаџбине: патриоте и патриотизми у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији*, Нови Сад 2012.

Стајић, В., Кућа Захарије Орфелина, *Зборник Матице српске, серија друштвених наука*, 4, Нови Сад 1952.

Стајић, В., Нови подаци о Захарији Орфелину, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, 8, 1, Нови Сад 1935.

Стајић, В., *Новосадске биографије из Архива Новосадског магистрата*, 6, Матица српска, Нови Сад 1956.

Станојевић, С., *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка.*, Књ. 3, Библиографски завод, Загреб 1928.

Стефановић, М. Д., Захарија Орфелин и књига, *Годишњак БМС*, Нови Сад 2003.

Стипчевић, Н., Поуке Захарија Орфелина, *Летопис Матице српске*, 172, Нови Сад 1996.

Стојнић, М., Филолошки радови Захарија Орфелина, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 4,5, Нови Сад 1956/7.

Точанац, И., *Реформа Српске Православне Цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790.)*: докторска дисертација, Београд 2014.

Ћирковић, С., *Библиотека Захарија Орфелина: Библиографија*, Београд 2013.

Форишковић, А., Две белешке о Захарији Орфелину, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 17, 2, Нови Сад 1969.

Herrity, P., Zaharija Orfelin's role in the development of the Serbian literary language, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 24, 1, Нови Сад 1981.

Horányi, A., *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, II, Viennae 1776.

Чалић, Б., *Вечни календар Захарије Орфелина између прве и друге варијанте*, Српско културно друштво Просвјета, Загреб 2005.

Чалић, Б., *Георгије Михаиловић о Захарији Орфелину*, Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића, 14, Инђија 2005.

Чалић, Б., Захарија Орфелин у Хорањијевом лексикону: уз 275–годишњицу Орфелиновог рођења, *Летопис Српског културног друштва „Просвјета“*, 6, Загреб 2001.

Чалић, Б., О Захарију Орфелину, *Луча*, 5, 4, Вуковар 1996.

Чалић, Б., *Орфелин*, Народна библиотека „Вуковар“, Вуковар 1995.

Чалић, Б., О Орфелиновој молитви пред смрт и његовом графичком двојнику, *Летопис Српског културног друштва „Просвјета“*, Загреб 2002.

Чалић, Б., *Захарија Орфелин*, Матица српска, Нови Сад 2011.

Чурчић, Л., Живот са књигама Захарије Орфелина- Светосавска беседа у Матици српској, 26. јануара 2008. године, *Летопис Матице српске*, 184, 4, Нови Сад 2008.

Чурчић, Л., Захарије Орфелин и српска књига, *Библиотекар*, 28, 3/4, Нови Сад 1976.

Чурчић, Л., Илустровање рукописних књига 18. века бакрорезом и један такав рад Захарија Орфелина, *Библиотекар*, 13, 1/3, Нови сад 1961.

Чурчић, Л., Још две књиге из библиотеке Захарија Орфелина, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 23, 2, Нови Сад 1975.

Чурчић, Л., Још један бакрорез Захарија Орфелина у рукописној књизи, *Библиотекар*, 17, 3/4, Нови Сад 1965.

Чурчић, Л., *Књига о Захарији Орфелину*, Српско културно друштво Просвјета, Загреб 2002.

Чурчић, Л., Одломци из Орфелинова „Житија Петра Великог“ у књизи Јоакима Вујића из 1833. године, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 24, 2, Нови Сад 1976.

Чурчић, Л., Песма новоначињена грађанки господични Ф[емки] Захарије Орфелина, *Летопис Матице српске*, 168, 5, Нови Сад 1992.

Чурчић, Л., Прва варијанта Орфелиновог Вечног календара из 1783. године није била непозната, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 22, 2, Нови Сад 1974.

Чурчић, Л., Шест бележака о Орфелиновом Житију Петра Великог, *Зборник Матице српске за славистику*, 2, Нови Сад 1971.

Шафарик, Ј. П., *Историја српске књижевности*, прир. Мирјана Д. Стефановић, Београд 2004.

Штавланин-Ђорђевић, Љ., Непозната песма Захарија Орфелина, *Археографски прилози*, 13, Београд 1991.

Извештај комисије
за одобрење теме докторске дисертације
кандидата Туфика Тајара

Дана 22. септембра 2017. године студент докторских студија Туфик Тајар одбранио је предлог теме докторске дисертације под насловом „**Литургијска теологија дела Захарија Орфелина – Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века**“ пред Комисијом у саставу: проф. др Предраг Пузовић (председавајући), проф. др Ненад Милошевић и проф. др Зоран Ранковић.

Докторанд Туфик Тајар, који је пријавио тему докторске дисертације под насловом „Литургијска теологија дела Захарија Орфелина – *Против папства римског* (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века“, изложио је, у језгровитом усменом експозеу, мотиве за одабир теме, представио научне методе које ће користити у изради дисертације, изнео прелиминарни нацрт њене садржине и указао на значај и актуелност теме. По изложеном експозеу уследиле су сугестије, примедбе и питања чланова Комисије, као и одговори кандидата.

У првом делу писаног Образложења теме кандидат је истакао актуелност и значај теме дисертације. Он каже да се у деценијама након Велике Сеобе српски народ на територији Аустријског царства нашао у незавидном положају. Наиме, током XVIII века у Бечу је темељно рађено на томе да се шизматички елементи на територији Монархије покатоличе или поунијате, па је у случају православних Срба нагласак стављен на рад хрватских језуита са Загребачког језуитског колегија и крижевачких унијатских бискупа. Бројни анти-православни списи преплавили су Јужну Угарску коју су Срби насељавали, а строга дворска цензура није дозвољавала штампање сличних полемичких дела са православног становишта. Стога је у овом периоду настала једна читава акатоличка књижевност која је иза кулиса преписивана и у рукописима ширена међу клиром и ученим

светом. По значају, међу њима се истиче рукопис *Против папства римског* Захарије Орфелина, најобимнији спис конфесионалне теологије XVIII века. Овај спис је научној јавности слабо познат. Не постоји ни једна студија која се детаљније бави анализом наведеног рукописа. Сви претходни, малобројни, радови дају нам само општу слику на основу садржине, без дубље анализе. Кандидат је истакао да критичко истраживање овог рукописа треба да донесе закључке који би употпунили недостатке досадашњих истраживања и целовито представили литургијско-конфесионална питања XVIII века, што представља потврду оправданости ове докторске дисертације.

Као основни истраживачки задатак дисертације јесте богословска, литургијска и историјско-критичка анализа дела *Против папства римског* Захарије Орфелина, уз осврт на шири контекст конфесионално-полемичке књижевности у Карловачкој митрополији XVIII века. Приликом научне анализе наведеног рукописа, кандидат ће се користити историјско-критичким и компаративним методом, те ће на тај начин стећи потпуни увид у изворе, циљеве, начине компоновања садржине, порекло полемичке аргументације и у друге карактеристике ове теолошке литературе. Кандидат је истакао да су најважнији циљеви истраживања: дефинисати обим, садржину и распрострањеност литургијско-конфесионалних полемичких списа XVIII века и у њима сагледати место Орфелиновог дела, затим анализирати рукопис са књижевно-језичких, еклисиолошких и полемичких аспеката и издвојити најиндикативнија литургијско-конфесионална места, одредити изворе Орфелиновог богословствовања и показати колико је спис *Против папства римског* одговорио потребама конфесионалне теологије датог времена.

Осим Увода, прелиминарну структуру рада чиниће три дела са својим поглављима и потпоглављима. У првоме делу изложиће се преглед досадашњих истраживања о Орфелину и о књизи *Против папства римског*, као и поглед на литургијско-конфесионалну теологију XVIII века, јер литургијско-полемички састави представљају главну особеност српске теологије XVIII века. Једном речју, у овоме делу изложиће се она богословска кретања у XVIII веку која нам пружају увид у то у каквим је условима сазревала богословска мисао у Срба у то време и на шта је све Захарија Орфелин морао да рачуна када је писао своје дело.

Други део садржаће излагање историјата и садржине Орфелиновог дела. Докторанд ће покушати да утврди тачно време настанка рукописа, будући да у досадашњој научној

литератури постоје опречна мишљења, као и да образложи непосредне поводе за писање књиге, а који су, према мишљењу докторанда: примат римског епископа, његово убеђење да је безгрешан, нови догмати и индулгенције, проблеми везани за освећење Дарова, као и питања јединства Цркве.

У трећем делу изложиће се резултати анализе рукописне књиге Орфелинове са више аспеката: књижевно-језичких, полемичких, еклисиолошких, доктринарно-историјских и доктринарно-литургијских.

ПРЕЛИМИНАРНИ СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ чини нешто више од 100 библиографских јединица, као и извори, како рукописни, тако и публиковани.

Дело *Против папства римског* Захарије Орфелина, најобимније литургијско-конфесионално дело настало у српској средини, пружа детаљан увид у садржину литургијско-конфесионалних спорова тога доба, из чега проистиче и важност целовитог проучавања његове садржине.

Докторанд Туфик Тајар успешно је одговорио на питања чланова Комисије, прихватајући њихове умесне примедбе. Комисија закључује да је тема која је предложена за тезу докторског рада дисертабилна и да кандидат поседује неопходне компетенције за њену успешну и благовремену обраду.

У Београду,
23. 11. 2017.

Чланови Комисије

1. -----

Проф. др Предраг Пузовић

2. -----

Проф. др Ненад Милошевић

3. -----

Проф. др Зоран Ранковић